

Ասեր, թէ վիճակը կամենում է, որ դուր
օրինակ մի արեւմտի ուսումնարանի կառա-
վարը դառնար, որտեղ մասնակցում են
դարձածները:

Դուք նկատում էք մի վարժարանի, որ
նորա ընտրած մեծագույն փոքր ինչ հնացել է,
որ նորա տեղը գործ դնելու է այս ինչ նոր
մեծագույն:

Դարձած երիտասարդը չէ կարող ի-
րաւունք չունի ձեռնարկ խրատ ընդունե-
լու... նա իր ուսումը վերջացրած է, ու-
րեմն մոռաւ կատարելագործութեան նշա-
նակիւմ տնային հասած է: Նա չէ կարող
փոխել, նա իրաւունք չունի...: Նա
պարտաւոր է անշարժ մնալ, որովհետեւ նա
նշանակիւմ կատարելագործութեանը հա-
սել է:

XI

Մի ուրիշ ուսումնարանում ձեզ շրջապա-
րում են անկատար, ուրիշ չը դարձած մար-
դիկ:

Նկատեցէք նոցա, ուղեցե՛ք, ցոյց տուէ՛ք...
և նորա կրնգունեն, կը փոխեն, կը կատա-
րելագործեն, և կը կատարելագործվին:

Նոցա առաջադիմութեանը սահման չը-
կայ... որովհետեւ նորա ուրիշ չեն դառել և
չեն դառնալու...:

XII

Ուրիշ օրինակ: Դուք օրացիր էք հրա-
տարարում: Ձեզ բերում են յօդված: Դուք
փոփոխութիւններ էք առաջարկում: Բայց
բերողը ուսումնաւոր տարած է, ուրեմն նշա-
նակիւմ սահմանին, տեղացած մտաւոր ա-
տիմանի զարգացմանը հասած է:

Նա չէ կարող փոխել, ուրեմն և չէ կա-
րող փոխել իր ստեղծվածը:

Նա կամ պիտի տայի անփոփոխ
կամ պիտի յետ առնի իր գրվածը:

XIII

Միւսը, ինչպէս ասում են, կարող է փոխ-
վել, և ուրեմն իր ստեղծվածը փոխել...:
Ինչի՞նչ—որովհետեւ նա ուրիշ չը դարձած, և
ուրիշ չը դառնալով, սահման, չափ չունի իր
մտաւոր առաջադիմութեան և կատարելա-
գործութեան մէջ:

XIV

Մէկը ուրիշ չէ դառնել կեանքի մէջ...
Միւսը դառնել է:

Առաջինի իրաւունքն է կատարելա-
գործվել...:

Երկրորդի զիտաւոր պարտաւորութե-
թիւնն է միշտ անշարժ մնալ:

XV

Շարժումը մեր պարտաւորութիւնն է:
Անշարժութիւնը ձեր իրաւունք-
քնն է:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԿԱՊԱՆ ԲԵՄԱՊԱՆ ԱՐԷՍԵՐ ՏՓԻ-
ՍՈՒՄ.—ՆՐԱ ԱՆՏԵՍԱՐ ԵՒ ՆԵՐԿԱՍԵՐ:

Հայկական բնական արհեստը Տփլիսում
սկսվում է 58 թ. և շարունակվում է (թէ
և շատ անկանոն) համարեա թէ մինչև էս
օր: Ուրեմն նա արդոււմ արդէն 13 տարի
և սրանով քաղաքականութեան իրաւունք է
ստանում կենդանի մնալու և ապրելու մեզ
էլ իրաւունք է տալի մեր ուշադրութիւնը
դարձնելու դէպի նրան: Գլխիւն ուրեմն զեռ
մի հարկանցի հայկացի դէպի հայկական
բնական արհեստը Տփլիսում և տեսնենք
թէ ինչ է հայ գաւառական բնական
փոխութեան է ենթարկվել ինչ փո-
քրութեան մէջ է և ինչ է հար-
կաւոր նրան այժմ:

Հայկական թատրոնը իրան հիմքը դնում
է հենց էն տարիներում, երբ առաւելագո-
ւան Հայերը սկսում են մտաւորապէս շարժ-
վել: Այն յառաջադիմութեան հոսանքը,
որ տիրել էր բոլոր առաւելագոյն ժողովու-
րդին, որի հետեւանքները եղան այժման
կայսերութեան վերան օրոգւթութիւնները ինչ-
պէս հաստատում են և առաւել զիտանկան
ները) երկի սյգ ընդհանուր հաստարկա-
կան շարժումները ներգործութիւն ունե-
ցաւ և խառն անհոգ քնած Հայի վերայ:

Ինչ և ինչ այս փաստ է, որ այս ժամանակում
խառն բնած Հայն սկսում է շարժվել: Բոլոր
ինչ տարրում է իրան երկար ընդհանուր
աշխարհ, հիմնում է այս տեղ և այն տեղ
ուսումնարաններ և մի քանի օրացիրներ:
Պէտք է խոստովանում որ այս ուսումնարան-
ներին շատերը մեր կեանքի էս ժամանակի
պահանջներին համապատասխանեցին (զը-
խաւորապէս լեզու սովորեցնելով): Իսկ օրա-
գիրներին շատերը դեռ ընդհանուր սխալներ
Նրանք նմայով բուսականութեան միայն
սպիտակ թղթի երեսը սեւացնել և շուտով
անյիշատակ յաւիտենականութիւն փոխվել:
Բայց այդպիսի կենդանի մարդ միայն եր-
կու օրացիր են հանդէս գալի, սրանցից միւրը
և աւելի յաջողակը (Հիստորիայի) հենց
այն ժողովրդի մէջն է դուր գալի (Մանկա-
րդի) ասում են, երեւի ստացել էինք մի թշու-
հարուած: Այս օրացիրութիւնները ձրի մեր
գրականութեան մէջ հիմնում են մի բա-
ցասական ուղղութիւն:

Սրանք գրականութեան մէջ պաշտպանում
են մեր աշխարհաբան լեզուն այն հնամայ
գրականութեան դէմ, որոնք աշխատում էին և
պնդում մտնել հին գրաբան և անհասկա-
նայի լեզուն մեր վերանորոգվող նոր կեանքի
մէջ: Այս հարցը գործնական կերպով Հի-
ստորիայի մէջ: Խոսում էին նմանապէս
մեր հոգեւորական դասի աղիտութեան վե-
րայ, նրանց առաջարկում էին կրթութիւն
ուսում, մեր ուսումնարանների անընթացիկ
գրական օգնութիւն հասցնելու համար,
առաջարկում էին վերանորոգութիւն: Մեր
առօրեայ ընտանեկան կեանքը, որ մինչև
էս ժամանակները գրականութեան նիւթ
էր համարվում մեզ համար, մնում է գրա-
կանութեան մէջ: Բայց այս նախնական
գրութիւնը միջանում երկար չի շարունակ-
վում: Գրողների թիւը օրեց օր պակսում է,
օրացիրների մտաւորական և նիւթական մի-
ջոցները հատում են:—Հնուի կեանքի դէմ պա-
տեհանքը անհասկանալի է լինում: Խմբա-
գիրքները հաշտութիւն են անա-
շարհում, օրացիրութիւնները դադարեց-
նելով: Հայն իրան սովորական բուն է մրտ-
նում, մինչև էս օր էլ լաւ քնած է, ու զօռ
չի տալի ոչ իրա խելքին, ոչ իրա մտքին, ա-
սելով, և ս գործնական վաճառա-
կան մարդ է, ինչ էն հարկաւոր
է խելքը, միայն և նիւթա գրել
գիտենաւ:

1858—1864 թ. ուրեմն միայն եօթը
տարի հայկական օրացիրութիւն ունեցաւ:
Փառաւոր կեանք): այն օրից մինչև հիմայ
Հայն անհոգ է: Պատճառը պատասխանե-
լու ժամանակը չէ, մենք մեր առաքելայից
հեռանում ենք:

Հայկական թատրոնն էլ Տփլիսում հենց
էս ժամանակն է (58 թ.) սկսվում, երբ հայի
գրգռված միտքը, հայի օրացիրութիւնը հան-
դէս է գալի: Նա իրան ներկայացումները
տալիս է առաջ Ներսիսիան ուսումնարանի
(հին) ընդարձակ դահլիճում: Այդ ուսումն-
արանի համար ապականութիւն համարե-
լով, մեր հայասերների միջնորդութեամբ,
հայկական բնած գրկումէ այդ ամենայնա-
բարւոր դահլիճից: Սրանով թատրոնը չի
դադարում, նա շարունակվում է վայնաշարի
երբեմն երբեմն իրան ներկայացումները վար-
դան Երեմիականացի դարպասում տալով: Պի-
եսաները լինում են զանազան կօմէդիա-
ներ, զիտաւորապէս պի. Միք. Պատկա-
նեանցի գրութիւնները Տփլիսում հայ բն-
տանական կեանքից վեր առած: Այս գրու-
թիւնը շարունակվում է մինչև 1862 թ.
վերջերը, երբ Ներսիսիան ուսումնարանի
դահլիճի ներկայացումներից մի քանի անձինք
(զիտաւորապէս պի. Մատիւնեան, Ամե-
րիկեան և Սուրբ Կոստան) հաւաքե-
լով իրանց չորս կողմը ցանկացողներին մի
փոքրիկ խումբ են կազմում մի քանի ան-
ձանց կողմնակի օգնութեամբ, այս խումբը
կարողանում է Տփլիսում քաղաքական բն-
մի վերայ տալ «Արշակ» «Սամել»:
«Դաւալ Ղազար» և ուրիշ պիեսները:
Մի քանի ժամանակից յետոյ (1863 թ.) էն
ժամանակից գոյովան, հրաման է առնում ան-
դկան իշխանութիւնից շարաթը մի անգամ
հայերէն ներկայացում տալու համար հա-
տարական բնմի վերայ: Այնու հետեւ ներ-
կայացումները աւելի կանոնաւոր են դնում
և աւելի կեանք են ունենում: Ժողովուրդը
հետաքրքրվում է իրա ներկայութեւ և ոգե-
ւորվում է իրան անցնելով նա յաճա-
խում է գնալ անդադար թատրոն իրան և
նախնիների պատկերները և յաւ ու փառ
գործունէութիւնը տեսնել բնմի վերայ: Հայ
կեանքները ու երկերը հայոց երգերը

1864 թ. նուազում է և առաւ առաջադէմ
մարի առաջնորդների թիւը:

Թատրոնից հա-
նելով Տփլիսում քաղաքացիական երգերով մա-
նէին գալի ու հրատարակում: Արդէն կազմ-
վում է թատրոնական երկու խումբը Տ. Թ.
Մէլիք-Ն. ազարեան, Ե. Գ. Արքա-
հանեան, Մատիւնեան, Չմէկեան
Ամերիկեան, Ե. Գ. Սահակեան և այլն): Սրանցից
շատերը ցոյց էին տալի իրանց բնական
տաղանդը: Մատիւնեանց և Սու-
րբ Կոստանցը կօմէդիական դերե-
րում Ե. Գ. Սահակեանցը և Չմէկեանցը
դրամատիկական: Իսկ
Ամերիկեանցը էլ միջոցում համար-
վում էր կօմէդիական էր: Ինչպէս գրա-
մատիկականում: Ընդէս էլ իսկ յետոյ կօ-
միկականում: Բայց այս գրութիւնը եր-
կար չի շարունակվում: Երկարապէս թեան
պատճառով բաժանվում է երկու խումբ:
Մի խումբն անուններով: Իգմիրեանցի խումբ
ասածը շուտով բնում է: Մի խումբն ան-
ցի Կոստան Խոսեմը (Չմէկեան, Ա-
մերիկեան, Սուրբ Կոստան) Ե. Գ. ից
շարունակում է ներկայացումները ինք-
նուրոյն, առանց կողմնակի օգնականու-
թիւնների:

Այս ժամանակից սկսում են ներկայացում
ները նոր ուղղութիւն են ստանում: Նրանք
աւելի մօտ են կօմէդիական դերե-
կայացում են ժողովրդական կեանքից առ-
նում: Գրվածները «Ժպտա», «Գիշերվալ
սարբը խէրէ», «Մոլորութիւն», «Թատրո-
նաշէն», «Վարժապետ», «Դաւալ Ղազար»
և այլն: և ուսանողներից թատրոնականութիւն-
ներ. «Свадьба Крепичникова», «Не вь своих сош-
не садись»: 1865 թ. օրանց վրայ աւելանում
են եւրոպական դրամաներ: «Երանի», «Վե-
նետիկի» վաճառականը, «Լուսին-
ցիկ» Բորգիւնի և այլն գրվածները: 1866 թ.
պ Սուրբ Կոստան, «Խաթաբախ», բոլորովին
նոր զարկ տուց թէ դերասանների խաղին,
և թէ թատրոնական ուղղութեանը, որ է
Թիֆլիզի վաճառական դասի տիպի: Պ.
Սուրբ Կոստանցը և հանգուցեալ բժիշկ տէր
Գրիգորեանցը տարեց տարի աւելացնում են
մեր թատրոնական պիեսները, որոնց մէջ
առ հասարակ դուռ էին բերվում հայ շա-
հասեր վաճառականները, նրանց շուրջ և ու-
նայն կեանք վարող կանայքը, հայ կիսա-
կիրթ երիտասարդը և օրիորդը: Հետզհետեւ
դերասանների խաղն էլ գրաւածների հետ
միասին սապան ուղղութիւն:

Բայց էն ժամանակը, երբ բնմը կատարե-
լագործվում է և հարստանում ինքի
կողմից, միևնոյն ժամանակն նա աղքատա-
նում է միւս միջոցներով: Հայոց բնական
արհեստը չէ կարողանում:

առաջ-
վան պէս կանոնաւոր ներկայացումներ տալ
Տփլիսում հասարակական բնմի վերայ:

— Ընդէս:

— Գնմ գիտում:

Այն ժամանակից տաղանդաւոր ներկայա-
ցողների թիւը օրեց օր պակսում է: հաւա-
տարիմն մնում գործին միայն երկուսը, պ.
Չմէկեանը և պ. Ամերիկեանը, սրանք այս
ժամանակից, 1866 թ. վայնաշարի գործը շա-
րունակում են մինչև էս օր, միշտ կազմելով
նոր նոր անդամներից խումբ: Բայց սրանց
աշխատանքը երբեմն անտանելի էր լինում:
Այս պարսկերէնը ամէն մի ներկայացում տա-
լու համար հազար անգամ վազում էին սո-
ւա, նորա մօտ բնմը խղրելու...:

որ կարողանան տարէն մի կամ երկու
անգամ ներկայացում տալ հասարակական
բնմի վերայ:

Երբեմն էլ նրանք հարկադրված էին լինում
գնալու մասնաւոր դահլիճներում կամ
կուրսներում ներկայացում տալ, և բնմը թա-
փառական պէս Տփլիսում էս բուռնութեւ կամ
էն բուռնութեւ էր երևում: Իս փոփոխական
գրութիւնը վառ ներգործութիւն ունեցաւ
հայկական բնմի վերայ, նա օրեց օր թու-
լանում է և ընկնում, նայելով որ երբեմն
հայկական բնմի վերայ դուռ էին գալի: Պէ-
պ օ. և Է. Լիմէկ զոհ: գրվածներին ման
տարբերվում էր: Իսպիտի զօւաւոր գրութիւ-
նից միայն մի ելք կայ, այն է հայերէն
հարկաւոր է իրանց համար մի
առանձին շինութիւն ունենալ:

Երբեմն էլ նրանք հարկադրված էին լինում
գնալու մասնաւոր դահլիճներում կամ
կուրսներում ներկայացում տալ, և բնմը թա-
փառական պէս Տփլիսում էս բուռնութեւ կամ
էն բուռնութեւ էր երևում: Իս փոփոխական
գրութիւնը վառ ներգործութիւն ունեցաւ
հայկական բնմի վերայ, նա օրեց օր թու-
լանում է և ընկնում, նայելով որ երբեմն
հայկական բնմի վերայ դուռ էին գալի: Պէ-
պ օ. և Է. Լիմէկ զոհ: գրվածներին ման
տարբերվում էր: Իսպիտի զօւաւոր գրութիւ-
նից միայն մի ելք կայ, այն է հայերէն
հարկաւոր է իրանց համար մի
առանձին շինութիւն ունենալ:

Ամենայնաբարւոր տեղն էր
էն առանձին, որի մէջ սկսվեց հայ-
կական բնմը: Խօսքս Ներսիսիան հին
ուսումնարանի ընդարձակ և դեռ էն ժամա-
նակը պարագայ դահլիճի վերայ է: Մեր դե-
րասանները դիմեցին ուսումնարանի հոգա-
րարութեանը դահլիճը վարձելու համար,
բայց հոգարարութիւնը երկար դատելուց
յետոյ վճռեց, բացասել դերասաններին
և տալ դահլիճը երաժշտական ընկերու-
թեանը: «Մշակ» լրագրի № 3—1872
թ. մէջ պ. Հ. նկատում է, ինչպէս յայտնի է
«Մշակի» կարգադրողներին, թէ «հայեր և վե-
րացիները, համարեա 10 տարի թափառելով
մէկ դահլիճից միւս դահլիճ, այսպիսի մեծ
հարուստ հայ-վրացական քաղաքի մէջ, չը
կարողացան վերադառնալ մէկ մշտական դահ-
լիճ որոնել իւրեանց համար, որտեղ որ կա-
րողանային կանոնաւորել թատրոնական վեմ-
արհեստը»:

Խօսքս ուղղում է վերջացնել նրանով, զի ին-
չպիտեւ է արդեօք տեղական վերեւ նկատած
հայ և վրաց թատրոնը Տփլիսում թէ ոչ: Ա-
մէն միջոցները մեզ իրաւունք են տալի անելու
այն: Բայց կարելի է մեզ պատասխանել թէ ար-
դէն Տփլիսում կան կանոնաւոր խաղական
և ուսուցող բնմ, թատրոն ցնացողները արդէն
գնում են այն տեղ, էլ ինչ հարկաւոր է մեզ
հայ և վրաց թատրոն: Այսպիսի մի պատաս-
խանք կարելի է անել անհիմն և այդպէս նշա-
նակ է չը ձանաչել տեղիս ժողովուրդի ճաշակը: Կան
իրաւ տղա ներկայացումներ, որոնք ունեն
արդէն իրանց օրոշեալ գրութիւնը և իրանց
մաս ժողովուրդը, բայց էլ չի նշանակել թէ,
մի և նոյն ժամանակը խաղական և ուս-
ուցող ներկայացումների հետ չեն կարող լի-
նել, հայ և վրաց ներկայացումներ, գրանց
միւր միւսին չի հակառակել, այլ ընդհակա-
ռակ միւր միւսի պակասութիւնը կը լրաց-
նէ և օգնական կը հանդիսանայ: Իսպիտի
օրինակ մենք տեսնում ենք Պետերբուրգում,
որ տեղ բացի ուսուցող և խաղացող բն-
մից, կան գերմանացուց և ֆրանսիացուց
բնմեր, սրանց միւր միւսին բոլորովին արդեւ
չի լինում: Ամէն մի բնմ ունի իրան ժող-
վուրդը, և ուսու թատրոն ցնացողը, հազիւ
է գնում գերմանացուց կամ ֆրանսիացուց
թատրոնը և փոխադարձ:

Մեզ հարկաւոր է տեղական բնմ ունե-
նայ: Մենք բնմի վերայ կարողներ տեսնել
մեր հին ու նոր կեանքը, նրա բաւ և վատ
կողմերը, մենք բնմից կենդանի ձեռք և լեզ-
վով կը տեսնենք էնպիսի բաներ, որ ուրիշ
միջոցով չէինք կարող, ու փոխանակ երկար
գիշերներ տանը նստելու օրօշ տալով թուղթ
խաղալի, ընտանիքի հետ կոպիտ վարկելով,
անտանելի և երկար գիշերներ անօգուտ անց-
կացնելու տեղ, թատրոնում կարող էինք օգ-
տուէտ ժամանակ անցկացնել, մտաւորապէս
և բարոյապէս կրթելով մեզին:

Վերջին խօսքերս դարձում են մեր դե-
րասաններին, էլ գործը յետ գցելու ժամա-
նակը չէ, պէտք է հետեւած ասածին, թէ
«էսօրվան գործը էրուցվան մի գցի», յանձ-
նաւած գործը հարկաւոր է աշխատել, առանց
ուշացնելու զլուր բերել—արդէն էն ժամա-
նակ է գործնական կերպով և կր օր օր
ո երբ հայոց վրաց թատրոնի
գործը անյայտ պար: Նիւթական պա-
կասութիւնները երեւի կարելի է հոգ տանել:

Վ. Ե.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ռուս «Одесский Вѣст.» լրագրին հաղորդում
են թէ Օդեսիայից, որ նախկին Ռադիսեան ձեռա-
րանը պիտի դառնայ Հայ-հոգեւոր դպրոց և տեղա-
փոխվելու է չուտով, չը նայելով վատ կլիմային
և մեծ ծախսերին նոր-նախկին քաղաքը:

«Одесский Вѣст.» լրագրից փոքր, 27—28
դիմաներին պատահած հրդեհի մասին հաղոր-
դում է յետագայ մանրամասները, հրդեհը ոչնչաց-
րեց Քիմի ավին գտնված մինչև 80 խանութ,
վնասվեցաւ շատ տարներ, այսինքն, ապրիլում
կեկոններ, բամբակ, բուրդը հակերի մէջ: Նա-
մակապիւր կարծում է, որ կորուստ արժողութիւնը
հասնում է մինչև 200,000 ռուբլի: չը հաշվելով չի-
նութիւնների և քանի մի ուրիշ վնասած ապրանք:

*) Ես մի քանի ամիս առաջ լսեցի, թէ պ. դե-
րասանները պիտի է դաշինք վերցնեն երաժշտա-
կան ընկերութիւնից և թէ գրա համար նրանք ար-
դէն մի դուռ են կազմել:

